

STARISINSTVO — SE ENKRAT

Stanko Kotnik

V članku o S. Modrinjaku, napisanem 1954, priobčenem pa v Slovenskem etnografu 1956, sem se pod črto ustavil tudi ob prekmurskem Starišinstvu, katerega razne izdaje so prav takrat postale dostopne. Na urednikovo željo precej skrajšana izvajanja bi se dala povzeti nekako takole:

1. Edini znani primerek prve izdaje iz leta 1807 (v mariborski študijski knjižnici) je postal žrtev okupacije.

2. Na svetlo je prišla domnevana druga izdaja, in sicer iz leta 1852. Vendar verjetno ne gre za posebno (katoliško) delo v Košičevi priredbi, marveč pretežno za ponatis prve izdaje z dodatkom 12 pesmi.

3. Tretja izdaja iz leta 1898 je slab ponatis druge z dvema dodanima pesmima.

4. Četrta izdaja iz 1909 kaže nekaj sprememb v jeziku in besedilu, izpuščene so tri pesmi in Zgovarjanja. Leta 1911 pa knjižica zelo verjetno ni izšla.

5. Izdaja iz 1929 je popoln ponatis prejšnje.

6. Domnevano Kardoševo sodelovanje je zaradi značaja izdaj (v jedru ponatise) dvomljivo.

Vilko Novak, ki se je v lanskem letniku SE lotil ugotavljanja izvora te zanimive prekmurske knjižice, se ustavlja tudi pri mojih izvajanjih; vendar je vtis tistega pisanja tak, ko da hoče odkriti v njih predvsem nekaka nasprotja in nedognanost, dasi bi nam bila razjasnitev spornih ali dvomnih vprašanj ljubša in gotovo bolj koristna.

Da gre pri izdajah 1807 in 1852 za isto delo, je moral pritegniti pač tudi že sam, saj je imel prvi možnost primerjave, medtem ko sem bil jaz navezan le na sklepanje. Vendar pa V. Novak nekam zviška zavrača moje grafične in ortografske dokaze za domnevo, da ima druga izdaja 12 pesmi več, čeprav tudi v nasprotju ni trdno prepričan. Zavaja ga namreč primerek prve izdaje, ki se mu je srečno ohranil (torej jo le spet imamo!), ker ni popoln in se konča na str. 62 sredi pesmi. In čudno naključje — prav do iste strani je bil ohranjen tudi mariborski primerek!

Koliko potemtakem manjka? Cisto lepo bi se dala izvesti nova domneva, ki bi podkrepila mojo prvo: knjižica je imela štiri pole ali 64 strani, manjka torej obema primerkoma le po en list, ki se prav lahko odtrga — saj bi bilo vse drugo samo še večje naključje. Dobro pa se to ujema s tisto mojo grafično mejo, po kateri naj bi bila okrnjena pesem v knjižici zares zadnja, naslednjih 12 v izdaji 1852 pa nov dodatek... Tako sklepanje je seveda moč sprejeti s pridržkom.

Toda danes lahko stvar do kraja razjasnim. Ohranil se je namreč še en primerek prve izdaje, zdaj v študijski knjižnici v Murski Soboti, sicer brez začetnih listov, ki pa zato s svojim »Koncem« na str. 65 nedvoumno priča, da je knjižica tam zares — konec; zadnja stran pa je prazna.

Drugo je vprašanje razločkov med izdajama. Sodil sem, da gre za ponatis besedila (v nasprotju z domnevano posebno priredbo) z dodatkom. Podrobna primerjava, ki so mi jo omogočili lastniki ohranjenih izvodov

(dr. V. Novak, Stud. knjižnica v Murski Soboti, NUK), je to v bistvu sicer potrdila, potrebne pa so nekatere dopolnitve.

Druga izdaja razodeva namreč večje število drobnejših posegov v besedilo, kjer gre večinoma za črtanje pretežno odvečnih besed (zaimkov, člena »ta«, pom. glagola idr.), se pravi jezikovne izboljšave (vsaj v večjem delu), ne pa vsebinsko spreminjanje. Ugotoviti se pa da po raznih skupnih grafičnih potezah in tudi po nekaterih prevzetih napakah (n. pr. tüvrištva nam. tüvarištva str. 8, nevalo nam. nevalo 11, sadba nam. svadba 25, zdravje nam. zdravje 50 idr.), da je tiskarju rabil za predlogo kar prvi natis in da so bili popravki vneseni neposredno vanj.

Poleg teh popravkov pa naletimo v drugi izdaji na nepričakovan večji poseg v prvotno besedilo, ki je čisto svojevrsten in ga bržkone niti V. Novak ni opazil. Najprej že v uvodnem geslu o dobri ženi, povzetem po Gyöngyösyju: prozni prevod iz 1807 je zamenjan z — rimanim. Poglavitni razloček pa je v kiticah, kjer se nevesta poslavlja od domačih: namesto osmih (prim. V. Novak, SE 1960, str. 173) v prvi izdaji (zdi se mi, da sta tam zadnji dve pomotoma zamenjani) jih je tu — dvanajst novih, ki s svojim začetkom menda še očitneje kažejo na madžarski vir (Vajda! tvoje gosli naj malo hejnejšo... madž. po Novaku: Vajda, hegedüknek...).

Za tretjo izdajo iz 1898 popolnoma drži, kar sem bil že zapisal: da je slab ponatis druge (z dvema dodanima pesmima), ki ga je napravil slovenščine nevešč človek brez sodelovanja korektorja. Potrdi lahko to več ko dva ducata prevzetih napak (n. pr. adgovor 15, tseri nam. steri = šteri 23, z-pokorni nam. z-porokni 29, dobrovina nam. drobovina 35, zapüvao nam. zavüpaó 40, je mlem nam. jemlem 57 itd. itd.) poleg številnih novih. Tega mnenja mi ne morejo ovrči niti menda trije popravki predloge: vu iz ru 10, poštene iz poščne 21 meni iz menci 47; kdo ve, čigavi so in od kdaj.

Avtor Starišinstva še ni ugotovljen, čeprav nas kar izziva z začetnicami S. L. D. Če bi smeli soditi po nekaterih lokalizacijah v besedilu, bi utegnil biti iz severnega dela Prekmurja, spoznati pa bi se bil moral — protestant — vsaj malo tudi na latinščino, ker se vpleta v verzno besedilo. Mislim, da bi bilo še vredno iskati, kolikor se to po kakih matičnih knjigah sploh da.

Drugo izdajo je I. Zelko že vnaprej pripisal katol. župniku pisatelju J. Košiču. Navsezadnje bi bilo mogoče, da bi jo bil jezikovno popravljal in oskrbel omenjene spremembe (ob izidu mu je bilo 64 let), saj je izšla »s pravicami katoličanskimi«, kakor omenja izdajatelj — kermendinski knjigovez v oglasu. Teže pa se sprijaznim z mislijo, da ne bi bil Košič čisto nič poskrbel za vestnejši natis, saj v izdaji v primeri s prvo kar mrgoli napak, razen tega pisava ž v knjižici ni poenotena (prvotno besedilo ima 's, dodatek in omenjeni predelavi na začetku in v sredi pa 'z; pač pa je nam. iz iz 1807 enotno vpeljan sz, verjetno iz tiskarskih razlogov).

A kam naj bi s Kardoševim sodelovanjem, pri katerem V. Novak ponovno nekako vztraja (»verjetno... pri ponatisih«), pa res ne vem. Živel je 1801—1875 in bi v poštev prišel le pri drugi izdaji; kako je z njo, smo že povedali. Da bi pa sodeloval glavni protestantski pisatelj v 19. stoletju in pastor pri natisu, ki je »s pravicam katoličanskim vö dan?« Malo nerodno. A naslednja izdaja iz 1898 je, kot smo videli, zelo slab ponatis druge. Torej odpade celo možnost »zapuščinske« izdaje. In še natis 1909 — izda ga, rahlo spremenjenega in okrnjenega, isti knjigovez in tiskar kot prejšnjega in z oznako II. natisk (enako na platnicah, čeprav tam letnica 1911!). Prav zares ni pravega mesta za Kardoševo sodelovanje in bo treba biti previden z izjavami, dokler se kje ne pokaže omenjeni njegov rokopis.

Za prvo izdajo lahko domnevamo, da jo je oskrbel neznan prireditelj sam na lastne stroške (pod črto je označen le tiskar), vse naslednje pa imajo na naslovni strani jasno zapisanega kot založnika kakega »knjigvezara«. Zanimivo je, v kakšnem časovnem razdobju so izhajale. Med prvo in drugo

je moralo poteči 45 let, enaka doba pa tudi med drugo in tretjo. Pozneje je vmesni čas znatno krajši (deset in dvajset let). Izdaje pričajo pač o veliki potrebi po takem besedilu, kateri so morali pa poleg tega »treči še razni prepisi ali rokopisne priredbe. Naj omenim samo eno iz soboške knjižnice, ki ima dodano zgovorno navodilo: »Pozvačinske riči što šči znati more se dobro navčiti i nej samo tak kak kakša Baba da dosta laže.« Spisal jo je »Halász Márton, Cserencsocz 1896«. Rokopis, ki poudarja svoj katol. značaj, je v začetku skladen s tiskanim besedilom, potem pa gre svojo pot in samo v prozi. Zanimivo pa je, da najdemo v izvodu knjižice iz 1898 vlepljen list s pisanim dostavkom o najstarejši, najsvetejši in najsrečnejši svatbi, ki se povsem ujema s tem rokopisnim besedilom!

Zusammenfassung

BEMERKUNGEN ZUM BRAUTWERBERBRAUCH IM UBERMURGEBIET

Der Verfasser hatte vor Jahren (in einem Beitrage im »Slovenski etnograf« 1956) flüchtig seine Aufmerksamkeit einem interessanten Büchlein aus dem Obermurgebiete (Prekmurje) gewidmet, welches den Wortlaut des Hochzeitszeremonieells veröffentlicht und in der Zeit von 1807 bis 1929 fünf Auflagen erlebt hat. Er versuchte die Verbindungen zwischen ihnen festzustellen, was ihm die Exemplare der verschiedenen Ausgaben ermöglichten, die bis dahin nicht zugänglich waren.

Da V. Novak im »Slovenski etnograf« 1960 einige seiner Feststellungen und Vermutungen ohne Anführung von Beweisen zurückgewiesen hat, unternahm der Verfasser eine neue Sichtung, wobei ihm das neuerdings erorbene Exemplar der ersten Ausgabe in der Studienbibliothek zu Murska Sobota besonders gute Dienste leistete, weil es ihm bei der ersten Untersuchung nicht zur Verfügung stand.

Nach eingänglicher Vergleichung der Drucke bestätigt der Verfasser zum grossen Teile seine ersten Schlüsse und betont besonders Folgendes:

Die zweite Ausgabe aus dem Jahre 1852 wurde nach der ersten hergestellt, nur dass sie mehrere sprachliche Verbesserungen und eine Abänderung in den Abschnitten in gebundener Rede sowie einen Liederanhang enthält. — Die neuerdings ausgesprochene Vermutung der Mitarbeit Kardoš' ist aber wieder zurückzuweisen, wofür im Beitrage Beweise angeführt werden.